

А.А. Полякова,
кандидат філологічних наук, доцент
(Чернігівський державний інститут економіки та управління)

НОНСЕНС – ЙОГО ПОЕТИКА ТА МІСЦЕ В КУРСІ АНГЛІЙСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ (на матеріалі творчості Е. Ліра)

На матеріалі творчості Е. Ліра в статті аналізується сутність поетики нонсенсу. Базуючись на його виховних можливостях, автор показує його потенції з точки зору вдосконалення змістовного та методичного компонентів викладання курсу англійської дитячої літератури у світі нової парадигми освіти.

В світі нової парадигми освіти, яка ставить перед вищою школою важливу задачу формування творчої особистості майбутнього спеціаліста, розуміння і викладання неординарних явищ культури виходить на перший план. До таких явищ від часу його появи і до сьогодні належить і нонсенс як приклад парадоксального мислення і фундамент всілякого роду абсурдистики. Розглядаючи поетику нонсенсу в курсі англійської дитячої літератури, ми вирішуємо цілу низку важливих психолого-педагогічних, літературознавчих і загальнокультурних проблем. По-перше, заглиблюючись в історію літератури, ми показуємо витoki і сенс сміхової народної культури, по-друге, доводимо її плідну цінність з точки зору формування здорової свідомості дитини і всієї нації, і, нарешті, аналізуємо поетику нонсенсу, тобто "механізм утворення" абсурдистики з точки зору літературознавства. Все це сприяє вирішенню важливої проблеми сьогодні – формуванню сміливої, оптимістично зорієнтованої творчої особистості, вкрай необхідної нашому суспільству.

К.І. Чуковський, зацікавившись парадоксами дитячої мови, вперше проаналізував стихійний механізм утворення "нісенітниць" в мисленні дитини і його відображення в дитячій творчості [7]. Він показав універсальність дитячої творчої логіки незалежно від того, носієм якої мови є дитина, а також зв'язок цієї логіки з фольклором, який є своєрідним відображенням "дитинства людства".

Нонсенс як головна характеристика поетики Е. Ліра не виникла на порожньому місці. Бачення повсякденності в новому ракурсі, перевертання звичайного становлять одну з головних рис народної сміхової культури. Порушення чіткої ієрархічної структури з її протиставленням головне-другорядне, верх-низ, ліво-право і т.д. в історії мистецтва і культури свідчило про здібність людини сперечатися з природою, ставити себе на один щабель з всевишніми силами, усвідомлювати себе як творця. Ці прояви людської особистості склали базу для світогляду людини в епоху Відродження. М.М. Бахтін, вивчаючи ренесансну сміхову культуру, показав, що це явище знайшло своє відображення як на терені народної творчості, так і в лоні офіційної культури. Творчість Рабле, Сервантеса, Свіфта становила яскравий приклад нового художнього мислення [1].

В Англії поява, існування і різноманітність таких жанрів може пояснюватися також здоровим прагненням народної культури боротися проти однобокої моралі пуританства, яка не прощала будь-яких проявів відхилення думки і поведінки від строгих канонів. Навіть Іспанія, сумно відома жахливими проявами інквізиторських законів, не знала дитячої літератури, яка б вчила маленьку дитину гідно жити, щоб згодом спокійно і красиво померти, і лякала її пеклом із всіма його атрибутами не заради гри, а серйозно, розглядаючи такий засіб як найкращий в справі "правильного" виховання.

В особі Е. Ліра (1812-1898) чудово поєдналися риси незвичайної особистості, яка психологічно не сприймала жодного офіціозу, і досконалі знання національних сміхових традицій. Серйозне ХІХ сторіччя, відоме своєю повагою до респектабельності та регламентованості, почуло веселий дзвоник дивної творчості нового письменника. Всередині затягнутого в корсаж вікторіанського королівства він вигадав і заснував свою країну, де не діяли звичайні людські закони, а все було трохи аномально, трохи навпаки, але де чудово почували себе діти і ті з дорослих, кому хотілося відпочити душею.

Основу для перших "нонсенсів" – так іменувалися нові жанроутворення – складали лімерики: коротенькі пісеньки, походження яких пов'язують з ірландським однойменним містечком. Там, немовито, співали їх впродовж довгих часів під час традиційних свят. Спочатку пісні, що виконувались веселими лімерикськими бражниками, мали на меті розповісти в жартівливій формі про якусь подію, обов'язково веселу і маловірогідну, або посміятися із знайомих чи сусідів з будь-якого морального або життєвого приводу. Перший рядок завжди починався словами: "Жив собі молодик..." (або молодиця, або старий, або стара, або просто хтось). Часто такі вірші закінчувалися запрошенням приїхати до Лімеріку. Деякі з них були видані у 1820-1821 рр. видавництвом Маршалла. Цей народний за своїми витоками жанр у творчості Е. Ліра перетворився на літературний, який згодом здобув назву "нонсенс", тобто нісенітниця.

Лір, взявши за основу народну форму, поєднав третій і четвертий рядки і ввів великі літери не тільки для визначення географічних місць, але і для емпатичного підкреслення значення головних героїв, якими залишилися Старий з Іспанії, Молода особа з Росії і т.п. Як бачимо, географічний і - як наслідок - художній простір віршів Ліра значно поширився і набув деякої універсальності, поширеної до інтересів не конкретного замкнутого суспільства, а всього світу. Правда, зроблено це простим механічним перенесенням знайомих і досліджених рис співвітчизників на представників інших суспільств, але для Ліра це не є головним. Головна мета його творів – навчити маленького читача мислити глобально, ставитися до маленьких явищ і фактів як до проявів універсальних законів. В поетичному світі Ліра речі вступають у нові ірреальні відношення: цибулю їдять з медом, кашу варять з мишами. Місце безпосередньої моралі в його віршах дуже скромне: тільки опосередковано можна зробити висновок, що, наприклад, переїдання ні до чого доброго не приведе. Герої Ліра, у протилежність звичайним громадянам – представникам "правильного" суспільства, не ходять до церкви, не мріють про гроші або

вдале одруження, вони просто їдять, сплять, сидять, бігають, але якщо їдять – то і павуків, якщо сидять – то на пальмах, бігають, начебто гірські барани, вниз і вгору по скелях, живуть у банках і скринях. Вони не відокремлюють себе від явищ природи, а складають з ними одне ціле: танцюють з воронами, ведуть розмови зі свинями, посміхаються коровам, дозволяють птахам жити в своїх бородах.

Незважаючи на однотипність художніх будов Е. Ліра, апіорі в його художньому світі може існувати все, що завгодно, і яким би неймовірним це не було, воно має право на існування – якнайменше в художній уяві читача:

Старий перуанець заснув,
Й уві сні чобіт з'їв, а не взув
Він відразу схопився,
Злякався, сказився,
Бо дійсно його проковтнув [3:52].

Алогічність ситуацій в віршах Ліра подається як даність, що існує, як будь-яке соціальне або природне явище:

There was an Old Man of Vesuvius, Who studied the works of Vitruvius, When the flames burnt his book To drinking he took, That morbid Old Man of Vesuvius [6:30].	Один старець з Везувію, Який вивчав твори Ветрувія, Спаливши цю книгу, почав сильно пити, Цей хворий старець з Везувію[3:38].
---	---

Працюючи над текстами, необхідно, якщо є така можливість, звернутися до оригіналу - це допомагає ще краще зрозуміти особливості авторської поетики у порівнянні з текстом перекладу. Більш того, тут ми маємо чудову нагоду поговорити про поетику саме вірша. Спочатку ми ставимо запитання: чи відповідає творчість Е. Ліра вимогам, що ставляться до поетичних творів? Чи є то справжня поезія? Відомо, що головним в поетичному творі є "поєднання музики і смислу". Натомість у віршах Ліра смислу як такого немає. Так перед студентською аудиторією постає ще одна літературознавча проблема, яку потрібно вирішити. Наприкінці диспуту, який, як правило, буває результативним, ми приводимо думку Т.С. Еліота з цього приводу, який у свій час зробив чудове спостереження про те, що вірші Ліра не перестають бути музичними і "...нонсенс Ліра – не відсутність сенсу, а пародія на сенс – у цьому, власне, і полягає змістовність його "абсурдних" віршів" [2:75].

Згодом художній світ Ліра поширився. Від жанру нісенітниць він перейшов до прозаїчних оповідань (наприклад, "Сім родин з озера "Поїв-попив"), а також до пародіювань традиційних серйозних жанрів - балади, байки, де всередині старої форми автор розміщував новий сенс, притаманний його нісенітницям ("Прогулянка верхи"). Художній світ його пародійних творів продовжував будуватися за законами, притаманними нонсенсам: герої потрапляють в незвичайні обставини, де з буденної точки зору поведяться аномально, а сам автор часто робить нібито несподівані висновки. Так, героєм одного його вірша (що становить фрагмент поеми "Про самого себе") стає англієць, який ходить в чужих країнах одягнутим в білий плащ, і, спостерігаючи це, іноземні хлопчачки кричать: "Англієць утік із лікарні!", з приводу чого англієць "...тільки й знає, що ридає, ... і купує в фармації примочку, а в ларьку – марципанових риб" [4:8]. Увесь цей фрагмент будується на низці нонсенсів – парадоксальних ситуацій і незвичайних реакцій на них. По-перше, на фоні сильно узагальненої ситуації – "за кордоном", виникає нібито вирвана з дуже конкретного і буденного контексту окрема деталь – у хлопців на вулиці білий колір одягу викликає "лікарняні" асоціації. При цьому вся ситуація навмисно занижена – одягнений в біле асоціюється не з лікарем, а з хворим, та й ще з аномальним хворим – "що утік", і в цій фольклорно заниженій ситуації опиняється: а) англієць, а про англієців всьому світові відомо, що вони – педанти; б) співвітчизник, а над співвітчизниками не сміються. Більш звичною є ситуація, коли об'єктом глузувань стає носій чужої культури. Далі нонсенсом тут є реакція дорослої людини на дражнилки дітей, але не факт реагування сам по собі, а характер цього реагування: доросла людина ридає, що буває в стані крайнього відчаю. І останнє: стає відомим, що зараз цей сумний англієць тільки і знає, що ходить-бродить наодинці з собою, купуючи примочки – навіщо?, а також марципани, що характерно для поведінки, притаманній дитині. Так сміятися над собою – а це є сміх над всіма англієцями взагалі – може тільки прониклива і смілива людина. Сміх цей - не заради сміху; цей сміх – школа розуму, самокритики і гумору.

У творчості Е. Ліра ми спостерігаємо наближення малюнку і поезії: його живопис виявляється настільки ж багатим з точки зору несподіваного повороту творчої думки, як і його поезія. Завдяки авторським малюнкам, які за своєю мовою і добром художніх засобів нагадують дитячу творчість, поетика художнього світу набуває неповторності і розширює свої горизонти. Українське видання поезії Ліра [3] містить в собі його дійсно оригінальні, повні яскравої творчої потенції ілюстрації. Гербарій Нісенітної ботаніки полюбився читачам у такій же мірі, як і його вірші. Здивований читач з радістю спостерігає малюнки "поросятії пірамідальної", "взутії корисної", "тигролілії жахливої" і т.і. й, услід за автором вчиться мислити якщо не парадоксально, то творчо.

Недалеко від живописних відстоять і поетичні портретні замальовки героїв Ліра. Вони часто нагадують карикатуру, в якій ледве вгадуються початкові риси, тому що все нібито перетворюється на гротескну маску. Голови набувають або неймовірних розмірів, або стають маленькими або навіть квадратними; носи такі довгі, що для них наймають носіїв; і якого розміру повинна бути згадувана вже борода, в якій поселяються птахи! Цуценята та пташенята виростають в художньому світі Ліра до неймовірних розмірів, корови спокійнісінько заліза-

ють на дерева і т.п. Все це - необхідні художні складові його поетики, і саме вони надають творчості Ліра бездоганної цілісності і довершеності.

На завершення розмови про нонсенс ми говоримо про продовження новацій Е. Ліра в творчості Л. Керрола та інших авторів. Та, незважаючи на безліч послідовників, Е. Лір зі своєю неповторною тематикою й ідіоматикою залишається в історії англійської і світової літератури неперевершеним майстром нонсенсу. Саме тому ми ставимо його в ряд найголовніших вихователів креативних потенцій особистості: завдяки оригінальній поетиці, побудованій на парадоксах, його творчість не дозволяє "розуму спати" і привчає наших дітей не боятися мислити парадоксально і оригінально, бо саме це веде до вміння творити.

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. – М.: Прогресс, 1965.
2. Т.С.Еліот. Музика поезії // Антологія світової літератури. – Львів:Літопис, 1996. – С.73-83.
3. Лір. Е. Небилиці: для молодшого та середнього шкільного віку. – К.: Веселка, 1989. – 220 с.
4. Лир Эдвард. Прогулка верхом. – М.: Детская литература, 1981. – 103 с.
5. Маршак, С.Я. Разноцветная книга. – К.: Веселка, 1985.
6. Topsy-Turvy World. English humour in verse. – М.: Progress Publishers, 1974. – 325 p.
7. Чуковский, Корней. Стихи и сказки. От двух до пяти. – М.: Детская литература, 1984. – 607 с.

Матеріал надійшов до редакції 6.02.2004 р.

Полякова А.А. Нонсенс – його поетика та місце в курсі англійської дитячої літератури (на матеріалі творчості Е. Ліра).

На материале творчества Э. Лира в статье анализируется сущность поэтики нонсенса. Основываясь на его воспитательных возможностях, автор раскрывает потенциал нонсенса с точки зрения усовершенствования содержательного и методического компонентов преподавания курса английской детской литературы в свете новой парадигмы образования.

Poliakova A.A. The Poetics and Status of the Nonsense in the Course of Literature for Children (based on works by E. Lir).

The paper analyses the essence of nonsense poetics based on the works by E. Lir. With allowance made for its instructive resources the author unveils its potential in terms of advancement of the consistent and methodical components of teaching the English Literature for children in the light of new paradigm of education.